

Goedemiddag. Voor de velen die mij niet kennen, mijn naam is Henk van Straten. Ik ben schrijver en columnist. Ik kan u zeggen: afgezet tegen een 4 mei-lezing lijkt het schrijven van romans en columns ineens een fluitje van een cent.

Gewoonlijk doorspek ik mijn werk vaak met humor, en zo niet, dan toch wel met sentimentaliteit. Beiden leken me voor vandaag ongepast. Toch wil ik mijn stijl en vak ook weer niet compleet in de steek laten; mijn woorden zouden niet waarachtig zijn. Daarnaast ben ik niet voor niets gevraagd om hier vandaag voor u te staan. Dit wordt dus een experiment. Daar is 4 mei misschien niet de dag voor, zou je kunnen zeggen, maar eerlijk gezegd ben ik daar niet van overtuigd. Het verdriet en verlies waar de mens op momenten als dit mee om probeert te gaan, het berouw en het bezinnen, het kijken in de donkere bek van het beest dat de mens kan zijn, dat alles is wellicht soms ook juist levensvatbaar wanneer het is gegoten in een nieuwe mal, een nieuwe vorm.

Goed, ik weet het, dit was een lange inleiding, maar zo direct zult u hopelijk begrijpen waarom ik dat nodig achtte. Het zit zo: ik wil u vertellen over de film Planet of the Apes. Mijn motivatie is integer. Ik probeer niet ludiek te zijn.

Ik zag de film - het tweede deel om precies te zijn - vorige maand op televisie. De film gaat enerzijds over een groep apen, extreem intelligent na genetische manipulatie, en anderzijds over de mensheid, ernstig gedecimeerd door een dodelijk virus. De wereld ligt in puin. In een vervallen stad zonder elektriciteit wonen de laatste mensen. In het bos wonen de intelligente apen. Dit is de premisse.

De apen in het bos zijn ontsnapt uit laboratoria, in de tijd van voor het virus. Hun leider, een chimpansee, Caesar genaamd door de wetenschapper die zijn genetica aanpaste, bevrijdde hen uit hun kooien. De apen hebben geen goede herinneringen aan de mens. Ze hebben de littekens nog, en de nachtmerries over hun tijd in gevangenschap. Alleen Caesar denkt met affectie terug aan de man die hem in zijn vroege jaren thuis voedde en verzorgde. Een man die het goede met de aap voor had, maar die niet kon voorkomen dat andere, minder barmhartige wetenschappers Caesar alsnog gevangen zetten.

In de nieuwe, dystopische wereld leven de twee groepen grotendeels gescheiden. Dit verandert wanneer de mensen een oude waterkrachtcentrale nieuw leven in willen blazen. Ze willen stroom opwekken en zo de stad heropbouwen. De waterdam ligt echter diep in het bos. Daar waar de apen wonen.

U ziet het al aankomen. Eerst gaat het nog goed. De goedaardige Malcolm, die de expeditie leidt, weet met moeite het vertrouwen van Caesar te winnen. Maar binnen de expeditie zijn ook mensen die de apen niet vertrouwen, die denken aan eigengewin, die de

apen als minderwaardig beschouwen, die in de compassie van Malcolm slechts zwakte zien. En ook onder de apen zijn skeptici. De adjudant van Caesar, een door de wetenschappers ernstig toegetakelde chimpansee genaamd Koba, ziet in Caesars bereidheid tot samenwerking slechts verraad. Hoe, zo redeneert hij, kan Caesar de mensen vertrouwen die hen in hokjes heeft gehouden en heeft geprikt met scalpels en naalden? Hij wijst naar de littekens op zijn gezicht en zegt: 'Dit, dít is wat de mens doet.'

Dat het misgaat al niet als een verrassing komen. En dat zowel in het kamp van de apen als in het kamp van de mensen het de cynici zijn die verantwoordelijk zijn voor een oorlog; de egoïsten, de haatdragenden, de verbitterden, de kortzichtigen.

Helemaal tegen het einde, als de oorlog min of meer, en onbeslist, wordt gestaakt, treffen Caesar en Malcolm elkaar een laatste keer, vlak voor de apen in het bos verdwijnen. Het vuur woedt nog rondom hen. Ze staan vlakbij elkaar. 'Ik dacht echt dat het ons zou lukken,' zegt Malcolm tegen de apenleider. 'Ik dacht echt even dat we het in ons hadden.' Caesar drukt zijn voorhoofd tegen dat van de treurende man. 'Ik ook,' zegt hij. 'Ik ook.' Zo blijven ze even staan, te midden van het bloedbad dat ze niet wisten te voorkomen. Maar meteen daarna, als Caesar weer aan het hoofd van zijn apen staat, verkilt zijn blik. Hij is hun leider. Hij draagt verantwoordelijkheid voor hen. En hij weet nu beter. Het cynisme is ook in hem gegaan. Hij zal de mens geen tweede keer vertrouwen. En andersom, de mens de aap misschien ook niet.

Wat me gedurende de hele film opviel waren de ogen. Die van de mensen zowel als die van de apen. De blikken zie ze elkaar geven. In tijden van haat en oorlog zoeken die ogen naar mededogen, naar vertrouwen. U en ik herkennen dit als we het zien. We worden ermee geboren. Het is een eerste behoefte. Een kind doet het al. Het is overgave, hoe kort ook. Erin schuilt een pleidooi. Dood mij niet. Doe mij geen pijn. Het is onderdeel van onze basisuitrusting. En in onze ogen schittert ook de teleurstelling, wanneer dat pleidooi niet wordt gehoord. En daarna, mogelijk, wanneer het pleidooi steeds opnieuw in de wind is geslagen, het vertrouwen steeds weer is geschaad, de kilte en de haat. Oog om oog krijgt in deze context ineens extra betekenis.

Zelfs in de ogen van apen zien we het, als we het onszelf tenminste toestaan om te zien. Misschien zelfs in de ogen van andere dieren. Op het moment dat we met een stok op een hond afrennen, dan zien we het ook. We laten de stok zakken. Als we het pleidooi in die ogen kunnen zien, kunnen voelen, dan laten we de stok zakken.

En toch. Toch eten we koeien. Eten we varkens. We slaan ze niet, maar we maken ze wel dood. We zijn ertoe in staat. Ik, u, bijna iedereen. We dragen goedkope kleding, gemaakt

onder erbarmelijke omstandigheden, door kinderen van wie we de ogen niet kunnen zien. Het pleidooi komt misschien wel tot ons, als we in stilte onze ogen sluiten, maar vaak is het te ver weg, te zachtjes.

Niemand is volstrekt moreel. Niemand is volstrekt ethisch. We hebben perfectie simpelweg niet in ons. Iedere dag dat wij leven, brengen we schade toe. Het is niet anders. En het is die capaciteit voor kwaad, hoe klein ook, die ook een hellend vlak is, die de mens in staat heeft gesteld, en stelt, de meest gruwelijke dingen te doen.

Wat onderscheid de goede Caesar van de slechte Koba? Wat onderscheid de goede Malcolm van de mensen die de apen liever meteen neerschieten? Het zijn hun ogen. Het is zowel wat er uit hun ogen spreekt, als de eigenschap te kunnen lezen wat er in de ogen van de ánder staat.; in staat kunnen zijn om dat allerkleinste pleidooi te kunnen zien. Het pleidooi dat zegt: doe me geen pijn. Zelfs in de ogen van een fietser, op het moment dat hij door rood fietst en jij daardoor op de remmen moet staan en in eerste instantie reageert vanuit irritatie of woede. Die bliksemsnelle uitwisseling van de roep om begrip, en het geven van begrip. Het zit in de allerkleinste ontmoetingen.

Het is daar, op dat allerkleinste niveau, waar de uitdaging begint. Na een lange dag werken niet bits doen tegen de cassière in de supermarkt. Te kunnen zien, met de ogen als het ware naar binnen gekeerd, waar je eigen woede en haat begint. Want het is eenvoudig om van jezelf te denken dat jij niet tot gruwelijkheden in staat bent wanneer je nooit in een extreme situatie komt waarin die gruwelijkheden vorm zouden kunnen krijgen. Je kunt jezelf eenvoudig voorhouden, zo lang het niet misgaat, dat je het kwaad niet in je hebt. Toch hebben we het allemaal in ons. Het zaadje. De potentie. Het begint klein, heel klein.

'Ik dacht echt dat het ons zou lukken,' zegt Malcolm in de film. 'Ik dacht echt even dat we het in ons hadden.'

En eigenlijk is dat wat de mens zegt en voelt na iedere nieuwe oorlog of rassenzuivering. We weten wat er in onze ogen staat, dat pleidooi, en we zien het in de ogen van anderen. En toch kwam er iets tussen. Een vertroebeling. De ijzige kilte op de ogen van Koba. Een krachtige verbittering. Iets waardoor we elkaar, maar ook onszelf kwijtraken. Een verblinding. Maar we wéten het. We zíen het. Ook hier, vandaag. Je ziet het in de ogen van iedereen hier. We zijn ermee geboren. Het is tegelijk een herinnering, aan wie we hadden kunnen zijn. Soms zie je het zo goed dat het een garantie lijkt: wij zullen niet tot wandaden in staat zijn. Dat vasthouden, dat kunnen vasthouden...

En als het dan misgaat, als de oorlog is uitgebroken, ook dan nog zijn er de ogen die dat pleidooi, en het antwoord op dat pleidooi, blijven zien. Dan is het de glans van hoop. Het is in elkaars ogen waar we de weg naar boven zien.

Dank u wel.